

Willem van der Meiden

De magie van de maagd

‘Van alle christelijke feesten zit Kerst het minst in het dogmatische pak.’
Dat uitgangspunt is voor Willem van der Meiden aanleiding om een kleine tour te maken langs geboorteverhalen uit verschillende culturen en tradities. Chinezen, Saksen, Finnen en Indianen passeren daarbij de revue. Wonderbaarlijke geboorteverhalen blijken overal te vinden.

De twee evangeliëverhalen over de aankondiging van de geboorte van Jezus, zijn verwekking, de geboorte zelf en de entourage ervan hebben in de overlevering van het christendom altijd zeer tot de verbeelding gesproken. Vooral in gebieden in de wereld waar het zaad van de verkondiging in vreemde aarde viel, heeft het kerstverhaal altijd een pregnante rol gespeeld. De *magic moments* van dit verhaal overwinteren zelfs krachtig in de seculiere kerstcultuur. Om het oermenselijke verhaal van de geboorte zelf heen – in de evangelieteksten sober weergegeven – zijn verhaalelementen uit het Matteüs- en Lucasevangelie gegroepeerd die het ongewone, het boven- en onnatuurlijke van dit heilsfeit aanzien geven. Het gaat dan om de verschijning van de engel Gabriël aan Maria, om de ‘ontvangenis’ van Maria door de heilige Geest, om de ongewone plaats waar het kind ter wereld komt (stal, kribbe, grot), om de lofzang van de engelen en om de aanbidding van de herders en die van de wijzen, magiërs of koningen. Het is interessant om enkele voorbeelden de revue te laten passeren van de manier waarop het verhaal van de verwekking en geboorte van Jezus geacommodeerd is in missie en zending, in het contact met mensen die van deze boodschap en deze vertelwijze ver verwijderd waren. Het gaat hier over het kerstverhaal voor – in tijdsvolgorde – de Chinezen, de Saksen, de Finnen en de Huron Indianen.

accomodatie
in missie en
zending

Veel overeenkomsten

Voor we de zendingsvelden betreden, zij opgemerkt dat de laatste tijd steeds

meer studie gedaan wordt naar overeenkomsten en verschillen tussen de geboorteverhalen van Jezus en die van stichters van andere grote religies. Zitten de elementen van de christelijke overlevering echter in de Bijbelverhalen zelf verankerd, bij andere religies gaat het bij dergelijke geboorteverhalen in het algemeen niet om verhalen in kerngeschriften, maar om verzamelingen van legenden, die echter wel zeer oud kunnen zijn. Een van de geboorten van de Boeddha wordt in *Jakata*-verhalen uit de eerste eeuw van onze jaartelling zo beschreven dat de *magic moments* voor het oprapen en, zij het uit de verte, herkenbaar zijn. De *Buddhacarita* vertelt dat Boeddha's moeder van tevoren droomt dat een olifant haar schoot binnen gaat, en als Boeddha geboren wordt, zij hem uit haar zij baart. Na de geboorte huldigen goden en andere hemelse wezens het kind door het bloemen over het kind te laten regenen.¹

in andere
religies in
legenden

In geboorteverhalen van de profeet Mohammed valt op dat er groot gewicht wordt gegeven aan de prenatale voorspellingen over het belang van deze geboorte. 'Op een dag, toen Amina zwanger was, kreeg ze een droom. Een stem zei tegen haar: "Het kind dat je draagt is de beste van alle mensen en hij zal een leider zijn van zijn volk. Geef hem als hij geboren is de naam Mohammed, wat betekent: Hooggeprezene."' Er wordt verteld dat de stem die Amina hoorde de stem was van een engel. Verder wordt verteld dat, anders dan de meeste zwangere vrouwen, moeder Amina geen pijn had tijdens haar zwangerschap.²

van
Mohammed
en Confucius

Ronduit spectaculair zijn sommige legenden rond de geboorte van Kong Zi (Confucius) in de zesde eeuw voor onze jaartelling. Diens moeder, Yen Ching-tsai, had op een heilige berg offers gebracht in de hoop op zwangerschap. In de nacht droomde ze dat een geest tot haar sprak: 'Gij zult een zoon krijgen, die een groot wijze zal zijn en een profeet en gij zult hem baren in de holle moerbeiboom.' Yen Ching-tsai werd zwanger en kreeg bezoek van vijf oude mannen met een eenhoorn, die in zijn mond een jaden tablet had waarop stond dat de zoon een groot profeet en een 'troonloze koning' zou zijn. De moeder beviel van haar zoon in een grot die bekend stond als 'de holle moerbeiboom'. In die nacht verschenen twee draken in de hemel om de wacht te houden en twee geesten in de gedaante van vrouwen die welriekende geuren uitstortten over de barendende vrouw.³

Verwantschap niet vreemd

Enige verwantschap tussen de geboorteverhalen van religiestichters behoeft geen bevreemding te wekken. Het religieuze gegeven van de geboorte van een godenzoon of van een grote profeet nodigt weliswaar uit tot speculatie en legendevorming, maar de voorraad van mogelijke magische rekvisieten en gebeurtenissen is bij een geboorte niet onuitputtelijk en de verschillen zijn dan ook eerder contextueel dan essentieel. Dat geldt ook voor de wijze waarop zendelingen en missionarissen het geboorteverhaal van Jezus hebben doorverteld aan 'heidenen'. Zoals de (Syrische?) monnik Aluoben, afgezant van de kerk van het Oosten, die in het jaar 635 in China een bezoek brengt aan het hof van keizer Taizong van de T'angdynastie, in de hoofdstad Changan, bij de huidige miljoenenstad Xi'an. Voor de keizer zet de monnik de heilige geschriften om in voor de Chinezen begrijpelijke taal en terminologie en pleit hij voor de opname van het christendom, de 'stralende religie', in de canon van toegestane

religies. Hij schrijft – en men herkent de weergave van de namen Maria, Jezus, Jeruzalem en Bethlehem – over de verwekking en geboorte van Jezus in zijn Jezus-Messias-soetra:

in Chinese
context
vertaald

Daarom zond God zijn Koele Bries om over een uitverkoren jonge vrouw te komen, met de naam Mo Yan, die geen echtgenoot had, en zij werd zwanger. Heel de wereld was hier getuige van en begreep wat God had gewrocht. De macht van God is zo groot, dat Hij een belichaamde geest kan scheppen en deze de weg kan wijzen naar het heldere, zuivere pad van het mededogen. Mo Yan schonk het leven aan een zoon en noemde hem Ye Su, die de Messias is en de Koele Bries als vader heeft. Sommige mensen zeiden dat zij niet konden begrijpen hoe dit mogelijk was. Zij zeiden dat als de Koele Bries Mo Yan heeft doen ontvangen, een dergelijk kind op de bodem van de wereld moet zijn geschapen... Toen Ye Su, de Messias, geboren werd, zag heel de wereld een helder mysterie aan de hemel. Een ieder zag vanuit zijn woning een ster zo groot als een wagenwiel. Dit geheimzinnige licht bescheen de plaats waar God kon worden gevonden, want in die tijd werd de Ene geboren in de stad Wen-li-shih-ken in de boomgaard van But Lam.

De keizer concludeert na toelichting van Aluoben en uitvoerig onderzoek dat de nieuwe religie in overeenstemming is met de dao.⁴ Dus mag er een klooster worden gebouwd.

Dichter bij huis

Veel minder exotisch is twee eeuwen later de onbekende dichter van de *Heliand*, een Christusgedicht uit de vroege middeleeuwen, bedoeld om aanstaande Saksische missionarissen in de volkstaal bekend te maken met de evangelieverhalen. In deze evangeliënharmonie als heldendicht is dit het geboorteverhaal.

Hoor nu de blijde mare:
door het schitterende lot en de beschikking van God
kreeg Maria haar kind onderweg:
geboren in Bethlehem werd de beste der zonen,
de krachtigste der koningen. Hij kwam met macht,
de vermaarde zag het licht op wie sinds mensenheugenis
voortekenen hadden geduid en vele beelden
in de wereld hadden gewezen. Bewaarheid werd nu alles
waarvan ooit was gesproken, voorspeld door wijzen.
In ootmoed kwam hij naar dit aardrijk hier,
wilde ons opzoeken op eigen kracht,
de mensen tot hulp. Zijn moeder nam hem in haar handen,
wikkelde hem in een gewaad, omwond hem daarna
met schitterende sieraden – de schoonste der vrouwen –
en legde liefdevol het luttele jongetje,
het kind in een kribbe. (367-352)

Zo mag in de *Heliand* 'het lot' (Oudsaksisch: *giscapu*) meedoen als *auspex* van de geboorte van de Messias. Christus is in de *Heliand* 'de krachtigste der konin-

Maria met kind uit het Book of Kells, Ierland, ca. 800.

gen', een leidsman van adellijke afkomst en zijn entourage profiteert mee van zijn hoge status. Ook zijn moeder mag delen in de superlatieven. De herders in het veld worden in de *Heliand* trouwens paardenknechten – niet omdat de Saksen geen schapen kenden, maar omdat de schrijver paarden beter vindt passen bij de geboorte van zijn held.⁵

Noordelijker

in de Kalevala
[Finland]

Over naar noordelijker streken. Evenals van de door de gebroeders Grimm verzamelde volkssprookjes is de ouderdom van de door de Finse taalkundige en arts Elias Lönnrot verzamelde legendarische verhalen lastig te achterhalen. Lönnrot legde in het Kareliëse grensgebied met Rusland mondeling overgeleverde verhalen vast, verzamelde en ordende die en componeerde ze om tot de *Kalevala*, het nationale epos van Finland. De *Kalevala* verscheen in 1835 en in een uitgebreidere versie in 1849. De verhalen bevatten allerlei elementen uit verschillende religies, van sjamanisme tot christendom. Duidelijk christelijk geïnspireerd is de vijftigste en laatste zang, over het meisje Marjatta, een maagd die zwanger wordt van een vossenbes. Een fragment in het Engels⁶ luidt:

Mariatta, child of beauty,
Listened to its gentle pleading,
Ran to pick the berry, calling,
With her fair and dainty fingers,
Saw it smiling near the meadow,
Like a cranberry in feature,
Like a strawberry in flavour;
But the Virgin, Mariatta,
Could not pluck the woodland-stranger,
Thereupon she cut a charm-stick,
Downward pressed upon the berry,
When it rose as if by magic,
Rose above her shoes of ermine,
Then above her copper girdle,
Darted upward to her bosom,
Leaped upon the maiden's shoulder,
On her dimpled chin it rested,
On her lips it perched a moment,
Hastened to her tongue expectant
To and fro it rocked and lingered,
Thence it hastened on its journey,
Settled in the maiden's bosom.
Mariatta, child of beauty,
Thus became a bride impregnate,
Wedded to the mountain-berry.

Het verhaal vertelt verder dat het meisje geen 'sauna' vindt waar zij kan bevalen en uiteindelijk terecht komt in een hut in het bos. Een paard verwarmt deze sauna met zijn adem en redt zo het leven van de maagd. Zij baart haar zoon,

maar raakt hem kort daarna kwijt als hij van haar schoot springt en wegstuift. Zij gaat op zoek en vraagt onderweg aan een ster, aan de maan en aan de zon of ze haar kindje hebben gezien. Alle drie vertellen zij dat ze het kind heel goed kennen omdat ze door het kind geschapen zijn. Uiteindelijk vindt Marjatta haar zoon in een moeras.

Midden in de winternacht

Een geliefd kerstlied in Canada ten slotte, *It was in the moon of wintertime*, vertelt hoe Jezus ter wereld komt in een blokhut, bedekt met konijnenbont, dat de Grote Manitou een engelenkoor laat zingen en dat drie grote opperhoofden het kind geschenken komen brengen zoals vossen- en bevervellen. Dit romantische tafereeltje is een nogal vrije bewerking in het Engels van Jesse Edgar Middleton uit 1926 van een tekst in de taal der Huron Indianen uit 1641, van de jezuïtische missionaris Jean de Brébeuf. Die tekst is aanmerkelijk minder exotisch, maar bevat wel een prachtige vorm van inculturatie wanneer beschreven wordt hoe drie belangrijke mannen Jezus' scalp invetten met welriekende zonnebloemolie. Het lied is in een 'geherkerstende' versie van Joke Ribbers als *Toen midden in de wintertijd* terechtgekomen in de bundel *Zingend geloven*.⁷

bij de Indianen

Van alle christelijke feesten zit Kerstmis het minst strak in het dogmatische pak. De elementen van het Bijbelverhaal, de iconografie en de verteltraditie bieden mogelijkheden te over voor 'bewerking' en accommodatie. Kerstmis is geen eenkennig feest.

Dr. Willem van der Meiden is theoloog, communicatieadviseur en freelance journalist. Hij werkte mee aan de eerste Nederlandse vertaling van de vroegmiddeleeuwse Heliand en publiceerde daarover. Hij promoveerde in 2009 op een proefschrift over de geschiedenis van de kinderbijbel in Nederland. Hij is lid van de redactieraad. E-mail: zinvol@online.nl.

Noten

1. Bc. 1: 4, 9 en 20-24 in: Jan de Breet en Rob Janssen, *Asvaghosa - Daden van de Boeddha*, Asoka, Rotterdam 2008, geciteerd in Freek L. Bakker, 'Boeddha en Jezus: een theologische bespiegeling,' *Michsjol*, 19 nr. 1 (maart 2010) 9-17.
2. Mahdi Rizq Allah Ahmad, *A Biography of the Prophet of Islam, in the Light of the Original Sources: An Analytical Study*, Volume 1, vert. Syed Iqbal Zaheer, Darussalam, Riyadh 2005 p. 99.
3. Uit *The Chinese Classics: Life and teachings of Confucius*, vol. 2, Engelse vertaling van de Schotse sinoloog James Legge, N. Trübner, Hongkong/London 1867, p. 58.
4. Uit Tjalling Halbertsma, *De verloren lotuskruisen – een zoektocht naar de steden, graven en kerken van vroege christenen in China*, Altamira/Becht, Haarlem 2002, pp. 23-28 en 75.
5. Uit de eerste Nederlandse vertaling van de *Heliand*, van Jaap van Vredendaal, *Heliand – een Christusgedicht uit de vroege middeleeuwen*, SUN, Amsterdam 2006.
6. De vertaling is van John Martin Crawford, *The Kalevala*, Robert Blake Company, Cincinnati, 1910³ (orig. 1888). Er is een Nederlandse vertaling, *Kalevala – het epos der Finnen*, van Mies le Nobel, Vrij geestesleven, Zeist 1985, maar om redenen van leesbaarheid prefereer ik de Engelse tekst. Beide vertalingen zijn overigens niet op het Finse origineel, maar op een Duitse vertaling gebaseerd.
7. Zie over deze drie bewerkingen de website van de theoloog Coen Wessel, www.coenwessel.nl. Dichteres Joke Ribbers maakte een herziene – en weer meer contextuele – versie van het lied van Middleton onder de titel 't Was volle maan en wintertijd in de bundel *Hoop van alle Volken*, 3de druk, CZWD, Utrecht 2009, nr. 99.